

ПРИНОС КЪМ ПСИХОГРАФИЯТА И ХАРАКТЕРОЛОГИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛИ

Една от характерните черти на съвременния литературен процес е неговото жанрово многообразие. Това важи в еднаква мяра както за художествената литература, така и за литературоведческата книжнина. Художествените доможвания и обобщения, търсенията и прозренията на историко-литературната и критическа мисъл намират изява в различни жанрове и форми, понякога твърде хетерогенни, но затова пък интересни като свидетелство за богатството на литературния живот, за многообразието от творчески индивидуалности, за различните пътища, по които тръгват писатели и литературоведи, за да разкрият истини от идейно-естетическо, биографско-творческо, нравствено, емоционално естество.

Към такива размисли и изводи ни навежда и последната книга на видния български писател Георги Караславов, онаяслова „Близи и познати“. Подзаглавието на книгата ни подсказва, че в нея са изложени „мисли и спомени“ за редица български писатели, негови съвременници.

Щом човек зачете книгата, още от първите страници вижда, че това не са обикновени спомени, каквито напоследък нерядко ни предлагат различни издателства. Караславов ни поднася своеобразни очерци-мемоари за неколцина хора на перото, гдето жизнено-биографското и самобитното в гражданско поведение и литературна изява, черти от житейската и творческа съдба на писателя, съждения за външния и вътрешен свят, за обществена атмосфера, събития и случки са така оригинално дадени и преплетени, че на много места изложението ни предлага интересен материал за изграждане на психографски и характерологичен портрет.

С изострен поглед и учудваща памет за битови и психологически детайли, за външни прояви и вътрешни предразположения, с верен усет за историографски, биографски и естетически ценното писател-мемоарист съумява да изгради своеобразни профили — еднакво показателни за литературния историк, за социолога и психолога на епохата, в която са живели

Караславовите „близки и познати“. Тръгнал от непосредствените си наблюдения, опрял се на многообразни лични свидетелства, мемоаристът-белетрист често навлиза и в творческия процес, изказва съждения и преценки за човека и твореца, за етичното и философско кредо на писателя, поставя в съотношение личност и общество, частен и обществен живот. Историческата дистанция е позволила на мемоариста да види явленията в тяхната обективна съизмеримост, да ги осмисли от позициите и потребностите на нашата съвременност. Изложението, с цялото си богатство от наблюдения, преценки, характеристики, с многообразния си историко-литературен и психографски материал е толкова по-ценно и поради обстоятелството, че авторът говори непринудено и топло за тези, които е познавал отблизо и които цени така високо заради творческите им дарования и човешки качества, без да скрива и противоречията, увлеченията им — плод на обективни обстоятелства и субективни предразположения. Умението на автора да разказва увлекателно и непритворно не го е довело до излишно белетризиране. Навсякъде се чувствава стремеж към проблемно уплътнен разказ, да ни поднесе повече факти за портретна и психологическа характеристика на писателя. Когато съди — преценките му, макар ясни и категорични, говорят за конкретно-исторически подход и разбиране на своеобразните творчески индивидуалности.

Разбира се, по своето естество писания от такъв жанр винаги носят в една или друга мяра печата на субективното отношение на мемоариста, фактите и явленията са очертани предимно от една страна и определен аспект, затова и съжденията нееднакво се възприемат от онези, които са били съвременници на хората, за които се говори. Очевидно и достоверността в подобни случаи може да има сравнително повече относителни елементи. При всичката обаче предпазливост, с която изследвачът литературен историк следва да се отнася към такъв род свидетелства, те са ценно градиво при изучаване на епоха и

личности. Може отделни мисли и пресенки да бъдат оспорвани, може някои факти да се нуждаят от допълнителна проверка, а други да търпят по-различна интерпретация — това е неизбежно. Без да подценява това своеобразие на мемоаристиката в нейните различни форми, школуваният литературен историк трябва да оценява по достойнство онова, което ни помага да се сродим с определена обществена атмосфера и творчески индивидуалности.

Ако художествените произведения са главният източник за разбиране на литературния процес и очертаване тенденциите на литературния живот, то не по-малко интересни и показателни в това отношение са и хората, които създават тази литература, видени в техния всекидневен бит и гражданско поведение, в тяхната житейска орис, увлечения, склонности и домогвания. Ето например с колко интересни черти от бита, от външния образ, от гражданските тревоги и литературни планове на Антон Страшимиров ни среща Караславов още в първата глава на книгата. Тази толкова противоречива и рядко витална натура, чиито зигзаги нерядко учудват, ни става сякаш по-разбираема и близка чрез спомените на Караславов. С какво обаяние се е ползвал „дяло Тончо“, „този приказен вълшебник на словото“, „с посивяла брада, винаги снисходително-сърдечно разположен към литературните прощупулковци“. Сред писаното за Страшимиров трудно ще се намери работа, изпълнена с толкова непосредни наблюдения за външния образ и вътрешен мир на писателя, за резонанса, с който е отеквала неговата личност, за нейните „грапавини“ в характер и поведение. С умение ни се подсказва за вкусовете, предпочитанията на писателя, за детайли от неговия темперамент, за схващания по конкретни политически и културни въпроси. Уловени са моменти на гордо самочувствие и на униние, на гняв и на вътрешно успокоение, на съпругеска нежност и гражданска непримиримост. Колко много новите поколения могат да научат за работата около редактирането на литературния седмичник „Ведрина“, групирал около себе си толкова млади сили, за мнението на големия писател и неуморен редактор относно едни или други начеваши и утвърдени хора на перото, за спяните, правени от цензура и властници, за конфликти със сътрудници и обществени движения и т. н. и т. н. Не е безинтересно за нас да узнаем с какво външние и смущение едновременно Страшимиров посреща поканата да присъства на тържествата в Москва по случай десетата годишнина на Великата октомврийска революция. Мемоаристът сякаш е прозрял в душата на своя учител в един момент, когато той чете поканата, подписана от Клара Цеткин. „Той се спря и разпери ръце. И в тоя жест имаше толкова пламенно желание и такава стъгнена мъка, и така ясно подчертана безпо-

мощност, че аз се смутих и не знаех какво друго да му кажа... След седмица се примира с невъзможността да замине. И това като че още повече го депресираща. Колко малко всички обективни условия отговаряха на неговото високо писателско самочувствие!“

Този неспокоен човек непрестанно дири опорни точки, устремен е към някакъв идеал, готов е да прегрине с ентузиазъм всяка идея, щом види в нея нещо от своите съкровени стремежи, щом подхранва духа му за силни изживявания, тласка го към героичното. На тази основа той се свързва и с македонското движение, оставило дълбоки следи в цялата му душевност. Свидетелството на Караславов, че Страшимиров особено се гордее с участието си в македоно-одринското революционно движение, което „е имало решително благотворно влияние за формиране на гражданското му съзнание и за правилното насочване на писателската му дейност“ — е извънредно ценно за разбиране на редица моменти от творчеството му, на черти от характера му, от поведението му. Изповедта на писателя: — „Без лична дружба с първенците на македонското революционно движение аз нямаше да разширя своя жизнен кръгзор и сякаш да си остана в блатото на оная себичност, в която мислех инак даровити български писатели потънаха“ — ни кара да почувствуваме по-непосредно обществения и емоционалния свят на тази динамична, вечно търсеща натура.

Все такава интересни неща научаваме относно мнението на писателя за свои творби, за отделни личности, за състоянието на тогавашната литература, за етническите особености на хората от различните краища на България. Караславов е имал възможност да наблюдава как настъпва и „пречупването“ на буйния и неукротим писател, постепенното му примиряване и умора от дълголетните борби да бъде сред първите в културното строителство, съсипан от изпитания, нравствени и физически страдания. Подчертавайки противоречията, непоследователност в позиции и мнения, болезнената му мнителност, заедно с това Караславов смята, че е било безусловно необходимо по-голяма тактичност към тая своеобразна личност. „Той бе много капризен, неустойчив, самонадеян и незрял политически, но при едно подчертано внимание, при една майсторски проведена морална и материална подкрепа, при едно гъвкаво отношение към него, той би свършил още много полезна работа.“

Караславов изяснява ясно отношението си към едни или други разбираня на Страшимиров или към мненията за него от страна на писатели и критици, общественици. И с основание недоволствува от направеното досега от нашата критика за видния писател, който сякаш го отминава незаслужено, приема го половинчато. Припомня отново, че тя е все още в дълг към „нашето най-хубаво

литературно наследство, в което делото на Антон Страшимиров не е на последно място”.

Книгата на Караславов ни предлага обилен материал, за да се сродим по-отблизо и със самия мемоарист: как постепенно у него се пробуждат интереси към литературата, какви книги е поглъщал жадно на младини, с какво обаяние са се ползвали утвърдени творци над начеващия писател, с какви трепети и вълнения е търсел първите контакти с хората на перото, какви са били връзките му с тях. И всичко това е примесено с извънредно интересни съждения, характеристики, пресенки за външно държание и конкретни реакции, за настроения и домогвания на толкова други представители на духовния ни живот.

Извънредно показателен в тая насока е напр. „споменът“ за Елин Пелин. В резултат на анкетата, която на младини прави Караславов в родното си село, ние научаваме как са се възприемали някои книги на Страшимиров, Вазов, Йовков, Елин Пелин — до паднал най-много на любопитните дебъри поради жизнената правдивост, с която е описвал селския бит. Не по-малко интересни са и признанията на автора на „Гераците“ за влиянията, които е търпял от чужди литератури. Душевните състояния на писателя по време на първите му чествувания, настъпилото разведвяване и „подмладяване“ след народната победа през 1944 г. са дадени с присъщата убедителност и психологическа углъбеност. Непринудените разговори, водени при различни поводи и обстоятелства между двамата големи писатели, разкриват нови страни от вътрешния мир на Елин Пелин, от творческите му планове. Ние узнаваме и за недовършени негови творби, и за опита му да напише драма под заглавие „Перушинки по пътя“ и т. н. Едва ли могат да бъдат намерени по-достовърни свидетелства за последните години на Елин Пелин от онова, което намираме в Караславовите спомени. Особено последният юбилей на писателя е предаден с удивителни външни детайли и проникновени наблюдения над творчеша. Запомнените реплики, настроения, вълнения при последното му отиване в родния край, където са се родили първите му творби, ни въвеждат в творческия свят на Елин Пелин. „Никога не бях виждал този затворен наглед писател така дълбоко развълнуван. Не случайно на млади години Елин Пелин се е готвел да става не писател, а художник. И може би само защото не е можал да постъпи в тогавашното Рисувално училище, ние чествуваме не художника Елин Пелин, а писателя Елин Пелин. И тъкмо заради това писателят с несъмнени заложи на пейзажист е видял много по-дълбоко, много по-прочувствено красотата на величествения хоризонт“ — пише Караславов, когато разказва за последното чествуване на писателя в родното му село през 1949 г. В ония дни на всенародно признание той е наблюдавал

внимателно своя събрат по перо, за да улови вълненията на писателя при досега с хора и природа, сред които някога е расъл и живял и които са му дали жизнени подтици за не една творческа изява. Силуетът на „Спасова могила“ кара развълнувания писател да се вгълби в себе си и заживее с някогашните свои землания. И сякаш се откъсва от шумната юбилейна атмосфера. От погледа на Караславов не са убягнали тези духовни „превършания“ у писателя, станал сякаш неузнаваем. „Столичният Елин Пелин, мъчлив, уморен, и като че досаден от нещо неоправимо, тук беше се преобразил духовно и физически“. Изобщо, цялото изложение ни сродява с нови черти и моменти от творческия и нравствен лик на писателя, дава ни възможност да почувствуваме по-вярно човека и художника Елин Пелин с неговите неповторими настроения и постъпки, останали досега непознати за читатели и изследователи.

Твърде своеобразно са изградени спомените на Караславов за отделните писатели. Интересните подробности от живота и дейността им са органически преплетени със съждения и оценки за творчеството им, с наблюдения и характеристики, с екскурзии за перипетиите на собствената си съдба, за обстоятелствата, при които е влязъл в досег с един или друг писател, какви са били първите впечатления от творчеството им, с кои работи те са му обрънали внимание и т. н. Често той навървя контурите на литературния живот през даден период, сродява ни с домогванията и терзанията на младата ни интелигенция, със собствените си търсения и прозрения. Затова и много от спомените са еднакво показателни за психологията и характерологията както за дадения писател, така и за самия мемоарист. Ето как започва очеркът спомен за Николай Лилиев: „В края на Първата световна война вече търсех и разгрътах не само страниците на литературните и културни вестници и списания, но упорито се ровех из прашните рафтове на единствената малка книжарничка в нашия околски град, дето се учех. Известни ми бяха не само имената на възрастните писатели, които приживе минаваха за класици, но имената и на ония, които възмъжаха през войната и се проявиха още в първите години на следвоенния живот.

В литературата имаше голяма идейна лутаница. В творчеството на младите писатели се кръстосваха най-различни упадъчни школи и наеви. Ние, неколцината любители на художествената литература от първи гимназиален клас, купувахме каквото ни паднеше, четяхме до захласване, разменяхме си прочетените книги и дълго и разпалено спорехме, обсъждахме, отричахме или захвалявахме.

И веднага след това пред нас се откроява външният портрет на Николай Лилиев, запечатан още при първия досег на мемоа-

риста с творба на поета-символист. Как са отеквали звънките стихове на младия поет не само у Караславов, но и у неговите връстници — признания, извънредно показателни за духовната атмосфера на времето.

Несъмнено, сред малкото писано за този поет, трудно ще се намери по-вярна характеристика за човека Лилиев през последните десет-петнадесет години от онова, което ни дава Караславов. Съвместната им работа в Народния театър му позволява да опознае непосредно този твърде дискретен човек, отличаващ се с рядко трудолюбие и преданост в работата, удивително тактичен с хората, умеещ винаги да намери съответен подход, да се пошегува, тънко да иронизира или снизходително да се усмихне, да изслуша и разбере твърде нервните души и прирудливи характери на актьори и режисьори, на театрални работници и драматурзи, запазил най-верни характеристики за тези служители на Мелпомена. Легенда се оказва твърдението за аполитичността на Лилиев, който по думите на Караславов е следял с истински възторг възхода на родната ни по пътя на социализма, разцвела еа социалистическо-реалистическата ни литература. „Като изучаваше грижливо и дълбочено развитието на литературата ни и като преценяваше трезво и компетентно напълнените нужди на бурния ни, многолик, динамичен живот, Лилиев ставаше все по-убеден, по-твърд привърженик и проводник на метода на социалистическия реализъм.“

Все така непосредно ни сближава Караславов и с младия, неизвестен още Чудомир — „мълчалив, затворен в себе си човек. Изглеждаше на самотник, рано разочарован от живота и от хората... Той говореше вяло, равно, често подмяташе шегги, в които имаше повече нотки на скептицизъм, и се смееше глухо като насил“. На фона на лаконично скицираната провинциална казанлъшка атмосфера се откроява оригиналната фигура на бъдещия хуморист, свързал дълбоко и житейски, и творчески името си с този град.

Много по-пълни и разнообразни са спомените за Крум Кюляков, прераснали сякаш в цялостен очерк за обществената и литературна дейност, изграден на основата на едно продължително общуване. Колко интересни епизоди от живота на този дългогодишен функционер на партията, посветил ѝ разностранния си талант. Предадените случки, разговори, наблюдения, размисли, реплики ни позволяват да почувствуваме отблизо писателя-революционер, който и „в разгара на най-усилената конспиративна дейност“ не изпуска перото, обмисля и пише. В най-напрегнатите дни на борбата Кюляков не напуска своя пост, проявява „изключително мъжество, рядко себеотрицание, огромна енергия, забележителна уравновесеност на духа, високо съзнание на комунист, патриот и гражданин“. Такава изключителна енергия той проявява и след народната победа —

като общественик-комунист и писател — пише драми и комедии, поправя свои произведения, писани по-рано, през емигрантския период, развива огромна литературна, журналистическа, организаторска, пропагандаторска работа, без да изоставя и четката. Показателни от психологическо гледище са и наблюденията за начина, по който Кюляков е пишел своите произведения, особено пиесите и комедиите си, за твърде разпилените му занимания, за преживените огорчения, за стоическото понасяне на страданията. Приведените писма от този вечно подвижен човек до мемоариста идват да подкрепят характеристиките, съжденията и преценките на Караславов.

Споделяйки с читателя преди всичко онова, за което е имал непосредни наблюдения, той умее и чрез незначителни подробности да ни насочи към същественото в характер, бит, творчество, в духовния живот на времето изобщо. И ние сме свидетели как неусетно познанието от пряк досег се прелива в по-обща характеристики, непосредните наблюдения се преплитат с публицистични разсъждения и размисли за исторически реалното и индивидуално неповторимото. „Родолубецът“ — така е оначолен споменът за Димитър Талев, наслов, който улучва същността на този продължител на Вазовите традиции в националната ни литература. На места изложението се е превърнало в очерк-изследване за жизнения и творчески път на писателя. И когато Караславов заявява — „Не познавам друг български писател от следосвобожденските поколения, който като Талев да е минал такъв стръмен, зигзаговиден, трънлив път“ — тази мисъл е резултат на дълбоко познаване на човека и писателя, познаване, дошло и от непосредно общуване или странични наблюдения в продължение на няколко десетилетия. Но мемоаристът не остава при констатацията, а ни подсказва къде трябва да търсим причините за тези „зигзаги“ и съдбовни крачки. Съдбата на поробената родина — става съдба и на писателя. „Талев бе болезнено ревнив към всичко, което в един или друг смисъл засягаше неговата скъпа, родна Македония. Той протестираше решително не само когато чуеше някаква хулна дума за своята татковина, той реагираше нервно, дори когато някой подметнеше шегга за поробените му братя. Тази негова фанатична любов към родната определяше неговото отношение към хора, към обществени движения, към събития“. С Караславов Талев е споделял не един път своите съмнения, колебания по време на Втората световна война, както и терзанията си след народната победа. От него той търси подкрепа, уверен, че ще бъде разбран в съкровенията си помисли и тежнини. Писмото, отправено до Караславов, писано от Луковит в края на 1948 г., е документално свидетелство за душевното състояние и идейни прозрения на писателя по онова време,

оплодило голямата му творческа енергия, за да ни завешае незаменната художествена летопис за съдбата на Македония.

Умьдрен от всичко, което е виждал и преживял през дълголетния си жизнен и творчески път, Караславов пристъпва към пресъздаване на по-далечното или по-близко минало със сигурни критерии за преходното и значимото, преценява собствено отношение и становища на други, за да се домогне до оная възможна обективност, която, преплетена с необходимата емоционалност, ни кара и ние да съпребиваваме заедно с мемоариста.

Житейски обстоятелства, служебно положение и авторитетът му на голям творец позволяват на Караславов да бъде в досег, в дружески връзки и отношения с мнозина от най-големите ни писатели, да следи тихото развитие, да познава отблизо техните обществени и творчески прояви, техните вътрешни тревоги, навици, темперамент, характер и т. н. — неща, които остават обикновено скрити за широкия кръг читатели, а и за изследвачите. С колко много черти от личността на твърде дискретния Димитър Димов ние се сродяваме, когато четем страниците, посветени на този еднакво надарен учен-физиолог и писател-сърцевед. „Раздвоението между писателята работа и научните занимания го уморяваха. Но той никога и никому не се оплака. Мълчалив, стеснителен, скромен и благородно амбициозен, той искаше да бъде за пример навсякъде, където трябваше и можеше да работи.“ От тези страници ние узнаваме и за настроенията на Димов по време на „разприте“ около романа му „Тютюн“, за философските му занимания, за тревогите му като председател на Съюза на писателите, за неговата тактичност и умение да печели хората, уважението на наши и чужди интелектуалци, за неизменната му принципиалност, скромност.

Често споменът започва с бегло нахвърляне на обстоятелствата, при които Караславов се е запознал с писателя, за първите му впечатления, за да ни въведе по-късно било в творческата лаборатория, било да проследи житейски перипетии и художествени превъплъщения. В това отношение е показателен и споменът за Светослав Минков. Спомените, посветени на домашната атмосфера и младежки години на бъдещия писател, ни дават възможност да разберем важни страни от характера на творчеството му. „Светослав Минков изживява с дълбока покруса семейната трагедия. В душата му се напастява оная непреодолима омраза към буржоазната власт и капиталистическия строй, която впоследствие ще минава като основна линия в цялото му белетристично творчество“ — пише Караславов. И по-нататък: „Сюжетите си той търсеше, откриваше, проучваше и разработваше грижливо, упорито, със страстта и увлечението на учен.

Всяка подробност в развитието на сюжета той проверяваше многократно. Повече се в десетки съчинения, справочници, наричаници и енциклопедии на немски, френски и руски. За да бъде информиран всеотранно, дълго и усърдно изучава и френски език. С удивително постоянство няколко пъти седмично, през свободните си часови той вземаше частни уроци по френски език. И това малцина знаеха. . . Той имаше свои неизменни привички, свой „стил“ във всекидневния бит. . .“. Подобни свидетелства несъмнено ни въвеждат в психологията на творчеството, помагат ни за психографска характеристика. Твърде затворен, авторът на „Другата Америка“ е споделял пред Караславов перипетии, „тайните“ на творческия акт. „Още по-рядко Минков разказваше своя сюжет. Но когато попаднеше на нещо интересно, когато „напишаше“ комично-сатирични герои и ситуации, когато се добереше до нещо извънредно, тогава той в минути на откровение, и то само „на четири очи“, загатваше и дори разказваше за „находката“ си. В такива случаи в обикновения тембр на гласа му се прокрадваше характерен фалсет и цялото му мургаво лице добиваше израз на щастливо осенение. С дни, седмици и месеци живееше той със своите сюжети и герои, ваеше буква по буква, редеше дума по дума.

Питал съм го как работи. Скъп на приказки, все пак той се „изпушаше“ да сподели нещо. Хрумането за разказа като всяко творческо хрумване идвало при най-различни обстоятелства: в разговори, при четене на вестници и списания, при наблюдения на многоликия и пъстър живот. След това навърлял на ръка върху бележник, върху листчета, обработвал, зачертавал, допълвал, обмислял. . . Когато вече всичко било уж готово, сядал пред пишешката машинка. Пишел бавно, отново премислял всяка дума, всеки ред, „кълвял“ буква по буква, защото богатият точен език и оригинален стил се получават с мъка, с търпение и. . . с умение. . .

Караславов споделя своите спомени и характеристики не само за видни писатели, но и за дарования с по-друга орис, за хора на перото, които, без да имат шумна слава, са служили на литературата, на културата, на по-високи идеи. Спомените му за Димитър Найденов, Тома Измирлиев, Васил Павурджиев, Алеко Пламенов и др. допринасят за характерологията на тези възтожени хора, изпуснали преждевременно талантивото си перо и може би затова сякаш отпаднали от ползрението на съвременните ни изследвачи.

А какъв безспорен интерес представлява умело скицираната атмосфера, сред която израстват двамата братя Тома и Христо Измирлиев. Колко верни наблюдения за незаслужено забравения днес талантлив писател Тома Томич, с когото Караславов подготвя двутомното издание на съчиненията

на Христо Смирненски, или за Васил Павурджиев — също близък приятел на Смирненски, извил се и като талантлив журналист.

Натура дълбоко впечатлителна, надарена с рядка памет за видно и чуто, Караславов умее не само да улови характерологичното във външни черти, движения, навици, но и репликите, изживяванията при едни или други житейски обстоятелства и вътрешни настроения. Затова и когато четем Караславовите „спомени“ ние сякаш присъствуваме на тия интересни срещи и разговори, лъхва ни атмосферата, в която са живели тия хора на перото, разбираме по-добре техните житейски и духовни терзания, подвига им като хора на мисълта и действието. Спомените и мислите за своите „близки и познати“ Караславов композира не само с лекота и по разнообразен начин, но ги насища и с богато историко-литературно, психографско, биографско съдържание. Той познава добре хората, за които пише, тълкува вярно техни характерни, обществени прояви, творчески изяви. Сам творец от голяма величина, той знае кое от всекидневния бит и духовния свят на своите събратя по перо може да представлява интерес за сегашни и идни поколения и затова тук рядко ще срещнем обичайните при такива случаи бележитични отклонения. А публицистичният патос на разсъждения, оценки и характеристики, неизбежен за творческия му натурел, придава идейна заостреност и политическа актуалност на разказа. „Спомените и мислите“ на Караславов не са дадени с безстрастието на обективния хроникьор. Напротив — всичко е сгрято от неговия темперамент, видно е от определени позиции, преченено е с оглед на високите му граждански и естетически принципи. Марксистко-ленинската методология му позволява да подхожда конкретно-исторически към гражданско поведение и художествени произведения на своите „познати“. То обяснява и съди, стреми се да разкрие истината за епохата, за човека, проявявайки широта в разбирането на писателските индивидуалности, обусловени от много и много компоненти. Темпераментното му перо ни сродява със случки и събития, с външните прояви и вътрешни предразположения на хора, които са били трудни за разгадаване и от опитни литератори.

Съвременник на две епохи, изпитал на собствените си гръб условията за творческа работа в буржоазната действителност, той умее да вplete в изложението съждения за нейната пошлост и жестокост, потискаща големите художествени дарования. Затова и гневните реплики към онова отминало време, радостните изблици от настъпващите промени след народната победа, създава възможност за свободна изява на хората на перото, разнообразява изложението. Така възторгът и гневът на писателя-мемоарист взаимно се преплитат, преклонението пред подвига на създателите на художествени

ценности и негодуванието му от онези, които са спъвали тяхната изява и са станали причина мнозина без време да изпуснат перото, се редуват и ни карат да почувствуваме по-осезателно литературната и обществена атмосфера. Без да се рови в незначителното, Караславов умее да подбере и ни поднесе онези подробности от бита, от гражданския, интелектуалния и емоционалния свят на своя съвременник-писател, които ни карат да съзем и цялостния му профил, неповторимо физиономичното като творец и гражданин, своеобразието в житейска и творческа съдба. Колко лаконично и същевременно колко показателно е казаното за приемането на Д. Димов за член на Българската комунистическа партия. Макар и дълбоко искрен и убеден, художникът избягва гръмките декларации. „Той говори само две-три минути. Не каза нито една излишна дума, никъде не повиши тон, не направи нито един жест. Никой не се усъмни нито на йота в искренности му.“ Все така проникновено са уловени дискретността, затвореността на писателя, отблъзващ да споделя творческите си планове, размислите си. Затова е и толкова по-ценно признанието му пред Караславов за намерението да напише роман за Яне Сандански, признание, направено при особено разположение на духа, в един момент на угълбеност в мислите си. И почувствувал духовния мир на писателя, Караславов ще заключи: „Да, тази тема бе по вкуса и творческите тежения на автора на „Тютюн“. Екзотичното, свързано органически с нашенското, бе в кръвата му, то го теглеше, там бе неговата стихия. Яне Сандански бе не само една от най-романтичните и героични фигури на македонското революционно движение, неговото име бе свързано най-тесно с „аферата мис Стой“, както обичаха да се изразяват за отвлечането на американската протестантска мисионерка.“ И по-нататък ние узнаваме защо именно тази тема е допадала на Димов — неща несравнимо интересни за психографията и характерологията на бележития романист.

Ценността на подобни признания, наблюдения, характеристики е толкова по-значима, защото са правени от човек, който знае колко трудно са уловими понякога сложните пътища на творческите замисли, който знае „тайните“ на творческото претворяване на жизнените явления, който разбира неочакваните превръщания на творца.

С любов и топлина говори Караславов за своите познати, вижда без предубеждения техните изживявания и противоречия, говори без резерви за писатели с различен, често твърде противоположен натурел, житейски, орис и духовен свят. Не можем да не признаем оная широта и мъдрост, с които се отнася към всички, обогатили с нещо националния ни духовен живот, представили ни като жизнеспособна нация, извила се с

големи творчески завоевания. Хуманизмът и демократизмът на писателя са се проявили и сега. А заедно с това и она характерна караславовска непримиримост към ретроградното и пошлото, умението му да актуализира и политически осмисля проблемите на миналото и на настоящето.

Много и много размисли поражда книгата на Г. Караславов „Близи и познати“. И независимо от възраженията, които може да

извика у едни или други по повод на отделни съждения, с най-характерните си страни тя предлага обилен материал за сродяване с важни черти и моменти от гражданската и творческа индивидуалност на неколцина от големите ни и по-скромни дарования, направили от съдбата на националната ни литература и култура своя лична съдба.

Георги Димов

ЕДНА КНИГА ЗА ИВАН ВАЗОВ

Близо година вече книжарниците предлагат на читателите един нов труд за Иван Вазов — най-обемистия във внушителната вече литература за народния поет. Авторът, Величко Вълчев, е познат изследвач на живота и творчеството на Иван Вазов. Обнароудвал е за нашия най-популярен класик около шейсет изследвания, популяризаторски статии, рецензии за издания на негови произведения, за преводи на Вазови творби в чужбина, за постановки на Вазови песни и т. н. Освен това той е редактирал съчинения на поета, писал е предговор към едно или друго издание. Специално трябва да се отбележи ценният том „Непубликувани писма“ на Иван Вазов, „подбрани“, редактирани и коментирани от Величко Вълчев и издадени от БАН.

Книгата „Иван Вазов. Живен и творчески път“, писана, както узнаваме от предговора, в продължение повече на десет години, в известен смисъл сумира и завършва дългогодишните занимания и проучвания на Величко Вълчев. В нея авторът е използвал, разбира се, не механично, и много от това, което е писал преди за Вазов.

В предговора Величко Вълчев определя така „първата и основна задача“ на своя труд: „Той си поставя за цел да проследи важните етапи от жизнения път на писателя, да уточни редица факти от неговата творческа дейност, да очертае в общи линии историческите, обществено-политическите условия, в които авторът на „Под игото“ работи повече от половин век“ (стр. 8).

От казаното може да се заключи, че Величко Вълчев си е поставил за цел да напише една биография на Иван Вазов и то, ако мога така да се изразя, една фактологическа биография. Тук е важен именно жизненият път, важно е уточняването на „редица факти“, а не цялостното обгръщане на личността, не вгледяването в нейната човешка и творческа същност.

Величко Вълчев, Иван Вазов — жизнен и творчески път, Издателство на Българската академия на науките, София, 1968 г.

Значението, което Величко Вълчев отдава на фактите, личи и от следните редове в предговора (за по-второстепенната задача на труда): „Конкретните нови или малко известни материали обаче, събирани и проучвани повече от десет години, сами подсказва нуждата от нови оценки на Вазовото литературно дело“ (пак там). Но най-главният „факт“ за изследователя е самата творба и нейната оценка зависи преди всичко от умението му да проникне в идейно-емоционалната ѝ, естетическа същност, да прозре в нейното своеобразие. Данните за прототиповете, за „взетото“ от живота или от фолклора като „материал“ за сюжет и фабула, „фактите“ за едни или други влияния и пр. могат само да улеснят творческите усилия на литературоведа. Не бива на тях да се разчита прекалено много в естетическите, критическите оценки и характеристики. По този въпрос ще се спра по-надолу. Засега искам да посоча, че главните усилия на Величко Вълчев са от фактологическо естество. И това е определило облика на труда му — един опит да се проследи човекът и поетът Иван Вазов, а се очертае движението на неговата обществена, публицистична, редакторска и друга дейност.

В такъв един труд, проследяващ цялостно „жизнения и творчески път“ на един писател, „материалите“ естествено не могат да бъдат все нови: авторът ги е „събирал“ и от трудовете на други литературни историци, като ги е проучвал, проверявал и използвал за своите си цели. Той е хвърлил много усилия и в тази насока и все пак ясно е, че не се е възползвал от всичко, сторено преди него. Така например, пишейки за обществено-културната работа на Иван Вазов в Източна Румелия, той е оставил без внимание много ценните издирвания на Милена Панева — дори не е споменал за тях. Очевидно, по едни или други причини, Вълчев не е проучил по-задълбочено „Народний глас“, но за да характеризира Иван Вазов като журналист, публицист, редактор трябваше непременно да има предвид проучванията на Милена Панева, та читателят да добие по-ясна пред-